

Tähdellisiä roskaleffoja

Jäte ja saaste science fiction -elokuviissa

Jätteet ja saasteet olivat 1950- ja 60-lukujen modernin ympäristöherätyksen ytimessä, ja kaatopaikkojen ja myrkkypäästöjen kuvastolla oli voimaa. Vaikka monenlaiset ympäristökysymykset ilmastonmuutoksesta elonkirjon köyhtymiseen ovat olleet läsnä science fiction -elokuviissa vuosikymmeniä, jätteet ja saasteet ovat saaneet yllättävän harvoin niissä teemaattisesti merkittävän roolin. Tähän pieneen joukkoon mahtuu kuitenkin lajityypin ehdottomia helmiä.

Ympäristöongelmat ovat olleet pitkään osa science fictionin kuvastoa. Nuoruuden lukukokemuksista on jäänyt mieleen tuhotarinoiden *grand old manin* John Wyndhamin *Uhka syvyydestä* (1978; *The Kraken Wakes*, 1953), jossa merenpintaa nostavista muukalaisista varoittavat tutkijat joutuvat naurunalaisiksi. Tämä saattoi olla ensimmäinen kosketukseni ilmastokeskustelun ongelmiin. Frank Herbertin *Dyyini* (1982–1983; *Dune*, 1965) pureutui niin ekologian peruskysymyksiin kuin resurssikolonialismiin. Ympäristökysymyksiä käsittelevät tuotannossaan monin tavoin etenkin Ursula K. Le Guin (1929–2018) ja J. G. Ballard (1930–2009). Viime vuosikymmeninä ympäristökysymykset ovat tulvahtaneet lajityypin valtavirtaan, mutta ilmiö ei siis ole uusi.

Ekologisia kysymyksiä on työstetty niin ikään jo kauan valkokangasscifiissä. *Silent Running* (1972) kertoi murheellisesti ekosysteemien tuhosta, *Star Trek IV: The Voyage Home* (1986) varoitti valaiden joukkosurmasta ja *The Arrival*issa (1996) muukalaiset rakentavat mega-voimaloita kiihdyttääkseen ilmastonmuutosta. Aihe on ollut näkyvästi esillä myös monissa tämän vuosituhannen scifielokuviissa. *The Day After Tomorrow* (2004) maalaili älyttömän äärimmäistä ilmastoskenaariota. Klassikon *The Day the Earth Stood Still* (1951) uudelleenfilmatisoinnissa (2008) muukalainen Klaatu ei yritä enää pelastaa maailmaa ydinsodalta vaan ympäristötuholta. *Avatar* (2009) maalasi sinisen Pocahontas-muunnelman, jossa ihmiskunta avohakkaa metsäkansan planeettaa. *Interstellar* (2014) suuntasi avaruuden ja ajan vängyryihin mutta ankkuroi tarinan maailmanlaajuiseen *Dust Bowl*iin¹.

Modernin ympäristöherätyksen alkuvaihetta hallinneet kysymykset eli jäteongelmat ja näkyvä saastuminen, ovat kuitenkin esiintyneet scifileffoissa hämmäntävän vähän. Voisi olettaa pikemminkin päinvastaista: kaatopaikat, piipuista tupruavat saatanalliset pilvet ja vesistöissä myrkyväräisenä kimmeltävät päästöt ovat osa klassista ympäristökuvastoa. Julisteissa ja opetuselo-

kuvissa niillä on symboloitu ympäristökriisin kokonaisuutta – lapsuuteni avainmuistoja ovat Albert Barillén animaatiisarjan *Olipa kerran ihminen* (1978) ”elävät jätekasat”, joita vastaan ihmiskunta taistelee epätoivoisesti. Saastunut ilma on kyllä olennainen osa esimerkiksi *Blade Runnerin* (1982) kuvastoa, mutta aihe ei ole elokuvassa teemaattisesti tärkeä².

Jäte- ja saasteongelmia on käsitelty useasti ”realistisessa” elokuvassa, etenkin yhdysvaltalaisissa yhteiskunnallisia teemoja käsittelevissä filmeissä. Teema istuu luontevasti perinteikkääseen tarinatyyppiin, jossa pieni ihminen uhmaa kapitalistista valtakoneistoa, korruptoituneita poliitikkoja ja rahan valtaa. *Stick it to the Man* -tarinatyyppi ulottuu lännenelokuviista *noiriin* ja poliittisesti ladattuihin aikalaiskuvauksiin. Jäte- ja saastekysymykset ovat pääteemana esimerkiksi elokuvissa *The China Syndrome* (1979), *Pelican Brief* (1993) ja *Erin Brockovich* (2000). Science fictionin saralta esimerkkejä joutuu sen sijaan etsimään, mutta joukossa on pari lajityypin merkkipaalua.

Jätteitä tonkivat robotit ja muukalaiset

Tyylipuhtain esimerkki jätteitä teemaattisesti käsittelevästä scifielokuvasta on ehdottomasti animaatioelokuva *WALL-E* (2008). Ihmiskunta on kirjaimellisesti tukehtunut kaiken paskan alle ja ottanut ritolat tähtienväliseen avaruuteen. Kotiplaneetalle jälkiä on jätetty siivoamaan armeija piskuisia WALL-E-robotteja (*Waste Allocation Load-Lifter: Earth Class*). Luvuttomien vuosien varrella vain yksi ränsistynyt telaketjutyöläinen jaksaa puristaa jätettä kuutioiksi päivästä toiseen. Siinä sivussa suloisin inhimillistetty robotti yrittää kerätä menneisyyden jäännöksistä jonkinlaista kuvaa menneestä maailmasta. Kaikki muuttuu, kun toipuvan elämän merkkejä etsimään lähetetty EVE-robotti (*Extraterrestrial Vegetation Evaluator*) löytää piskuisen vihreän taimen.

Tarina toistaa hauskaasti tuttuja science fictionin

trooppeja. Robottipalvelijoista riippuvaiseksi tullut dystooppinen kulutusyhteiskunta dumpkaa jätteensä avaruuden äärettömyyteen – mukana tribuutti *Star Warsin* (1977) roskapuristimelle. Tekoäly pitää kaikin keinoin kiinni avaruusristeilijän suunnitellusta reitistä ja salailee tietoa toipuvasta biosfääristä kuin *2001: Avaruusseikkailun* (1968) HAL 9000:n ja nykymaailman denialistien täydellinen yhdistelmä. Roskakuskista lopulta heinähattuiseksi viljelijäksi muuttuva WALL-E on kuin ilmetty *Silent Runningin* viimeinen jäljelle jäänyt robottitarhuri.

Maailman vallanneet jätevuoret nähdään myös *Idiocracysssa* (2006). Elokuvan tapahtumaketjun laukaisee suuri ”jätemaavyöry”, kun ääliöiksi taantunut ihmiskunta ei pysty siivoamaan jälkiään tai tekemään oikeastaan mitään muuta kuin nauramaan pieruhuumorille ja juomaan energiajuomia. Kovin ohkaiseksi jätteiden rooli elokuvassa kuitenkin jää. Tietoisesti epäkorrekti elokuva vetää kuvaelman idioottien maailmanvallasta niin överiksi, että sitä ei kannata tulkita kovin tosissaan. Yhteiskunnallisen elämän kollektiivinen älämölöys kyllä välillä tuntuu elokuvaa katsoessa pelottavan tutulta. Kertojaäänänen pöhköevolutiivinen vitsailu siitä, kuinka älyköt eivät raaski tehdä lapsia ja idiootit lisääntyvät ja täyttävät maan, ei jaksa naurattaa. Ei siitä toisaalta harmistukaan – joskin vähän kuumotti, kun juuri ennen elokuvan katsomista olin lukenut Trumpin silkan eugenistista puhetta ”ravihevesteoriasta” kannattajilleen. Ajatus oman väen ”paremmista geeneistä” ei ole kuollut.

Kirjassa *Stalker: Huviretki tienpientareelle* (1982; *Piknik na obochine*, 1972) ei tongita ihmiskunnan jätöksiä vaan hetkeksi planeetalle pysähtyneiden mystisten muukalaisten ”Vyöhykkeelle” jälkeensä jättämää tilpehööriä. Kummallisen, turhan ja vaarallisen roskan joukosta löytyy mittaamattoman arvokkaita esineitä, joita stalkerit kulkevat etsimässä. Andrei Tarkovskin *Stalker* (1979) etäännyty tästä tonkimistestemasta esoteerisemmalle alueelle, jolloin koko Vyöhykkeen luonne on tietoisesti hämärä ja jopa sen olemassaolo kyseenalaistuu. Vyöhykkeen ja sen jätteiden sijaan elokuva työstää ihmisten ja yhteiskuntien suhdetta tuntemattomaan, pelkoa ja yrityksiä hallita sitä.

Jätteiden tonkiminen on merkittävässä sivuroolissa elokuvissa *Alien Nation* (1988) ja *District 9* (2009). Kumpikin käsittelee rasismia scifille perinteisen etäännyttämisen keinoin. *Alien Nationin* starttrekmäisesti kovin inhimilliset ”tulokkaat” koluavat roskiksista pilalle mennyttä maitoa, heidän suurta herkkuaan, joka pistää pään sekaisin. *District 9* on etäännyttämisessä rohkeampi, minkä tietysti mahdollisti elokuvatekniikan kehityskin. ”Katkaravuiksi” kutsutut muukalaiset elävät jätteen keskellä, syövät sitä ja rakentavat asumuksensa siitä. Slummit eivät ulkonäöltään juuri poikkea todellisen maailman vastaavista, eikä kärsimys edes tavoita pahinta tosimaailman kurjuutta. Silti outouden kuilun ylittäminen vaatii katsojalta enemmän kuin *Alien Nation*, joka on periaatteessa poliisiteemainen *buddy movie* runsaalla maskeerauksella. Fysiologisen kuilun ylittämistä on

käsitelty elokuvassa muutenkin melko rajulla tavalla, kun ihmispäähenkilö muuttuu hiljalleen suunnattomaksi syöpäläiseksi.

District 9:n ohjanneen Neill Blokampin seuraava elokuva *Elysium* (2013) rakentaa samanlaisen kahtiajakautuneen asetelman, nyt luokkakantaisesti ihmiskunnan kesken. Maapallolle jääneet ihmiset elävät raunioiden ja jättekasojen keskellä, kun yläluokka nauttii korkeateknologisesta nirvanasta kehämaailma Elysiumissa³. Taivaallisen onnen tavoittelussa jättemaailma jää kuitenkin lähinnä taistelutantereeksi.

Saastuneet hirviöt

Ydinlaskeuma ja kemiallinen saastuminen ovat tietysti olleet kestoteemoja kaiken sorttisissa kirjaimellisissa roskaelokuvissa. Säteily ja teollisuuden päästöt ovat synnyttäneet hirvityksen jos toisenkin maailman vitsaukseksi. Näiden kruunaamaton liskokuningas on *Godzilla* (ensimmäinen elokuva 1954), Tyynenmeren ydinkokeiden herättämä ja muuntelema muinainen hirmulisko. Saasteet ovat synnyttäneet jättiäligaattoreita, mutanttikarhuja, savusumuhirviöitä ja muita kauhistuksia⁴. Pääosin tuloksena on melko kelvotonta elokuvaa ja harmitonta hupia, joka pikemmin naurattaa kuin pelottaa.

Poikkeus tässä joukossa on *Incredible Shrinking Man* (1957), joka on lapsuuteni kauhistuttavimpia elokuva-muistoja. Ydinlaskeuman kutistama mattimeikäläinen vieraantuu läheisistään kutistuessaan ensin pikkupojan kokoiseksi ja sitten nukkekodin asukiksi. Yhä piskuisemmaksi muuttuessaan hän taistelee elokuvahistorian pelottavinta hämähäkkiä ja kissaa vastaan löytääkseen lopulta pikkuriikkisen elämän merkityksen pitkässä, täysin hämentävässä loppumonologissa:

”Katsoin ylös, aivan kuin voisoin tarttua taivasiin, itse universumiin, luvuttomiin maailmoihin. Luojan hopeinen kuvakudos levittäytyi yön laidasta laitaan. Tuolla hetkellä ymmärsin vastauksen ikuisuuden arvoitukseen. Olin ajatellut ihmisen rajoittuneissa ulottuvuuksissa. Olin luullut luonnosta liikoja. Olemassaolon alku ja loppu on ihmisen käsitys, ei luonnon. Ja tunsin kehoni hupenevan, sulavan, muuttuvan olemattomaksi. Pelkoni sulivat pois, ja niiden tilalle tuli hyväksyntä. Tämän koko majesteettisen luomakunnan täytyi merkitä jotain. Silloin minullakin oli merkitys. Kyllä, pienimmistä pienimpänä minullakin oli väliä. Luoja ei ole nollaa. Minä olen yhä olemassa.”

Lopulta: ihmiset jätteenä

Science fictionin kuolemattomassa klassikkoelokuvassa *Soylent Green* (1973) jätteeksi ovat muuttuneet ihmiset. Ylikansoittuneessa ja ekologisen tuhon runtelemassa maailmassa kurjuudessa eläviä ihmisiä on kaikkialla. Joka kerta, kun vuosien tauon jälkeen katson elokuvan

uudelleen, hämmennyn sen kuvaston rajuudesta. Mieltä osoittavia ihmisiä kirjaimellisesti siivotaan pois kadulta: kirkkaan oranssit puskutraktorit nostelevat heitä jätelavoille vailla sääliä. Kerrostalojen portaikot ovat täynnä nukkuvia ihmisiä, joilla ei ole tilaa missään – elokuva perustuukin löyhästi Harry Harrisonin siekailematoman malthuselaiseen romaaniin *Tilaa! Tilaa!* (1988; *Make Room! Make Room!* 1966), joka ilmestyi kaksi vuotta ennen Paul Ehrlichin teosta *The Population Bomb* (1968).

Soylent Green tarjoaa myös scifelokuvien tunnetuimman esimerkin jätteen kierrätyksestä. Maailma kärsii kroonisesta ruokapulasta, ja merkittävien ravinto-ovat Soylent-suuryrityksen valmistamat keksit: punaiset, keltaiset ja vihreät, joista elokuva on saanut nimensä. Elokuvan järkyttävä loppuratkaisu on muuttunut jo niin tunnetuksi osaksi populaarikulttuuria, aina *Simpsons*-vitsejä myöten, että valtaosa lukijoista tietänee sen sanomattakin. Meret ovat kuolleet, planktonia ei enää saada, joten tukahtuvan maailman yleisimmälle jätteelle on keksitty tuottava käyttötarkoitus. Tästä umpikujaan ajautuneesta maailmasta ainoan pakopaikan tarjoaa eutanasiakeskus, jossa ennen kuolemaa voi nähdä kuvajaisia menetystä maailmasta.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Ks. Ville Lähde, Aikavänkyröiden ilmestykset – *Interstellar* ja selitetty uskonnollisuus. *niin & näin* 4/2016, 105–107. Verkossa: netn.fi/node/6993
- 2 Suosittelem sen sijaan tutustumaan videokuvaan tämänvuotisten Kalifornian metsä- ja maastopalojen aikaisesta San Fransiscosta. Kuvaaja on liittännyt taustalle *Blade Runnerin* musiikkia. Verkossa: nerdist.com/article/drone-video-bay-area-fires-blade-runner-2049/
- 3 Kreikkalaisen mytologian eräänlainen paratiisi, jossa jumalten suosikit elävät kuolemattomina ja ikinuorina.
- 4 Ks. www.environmentandsociety.org/exhibitions/risk-and-militarization/monster-movies